

מסכת ברכות

[מאימתי קורין - פרק ראשון]

- א. לברך על שמע שעל מטתו לרש"י, לר"ת^א אינו צריך¹. ד"ה מאימתי
ב. תלמיד חכם אין צריך לקרא רק פסוק ראשון². שם בא"ד
ג. תפלת ערבית רשות³.
ד. ברכות ישתבח ויראו עינינו אינם מסדר שאר ברכות⁴. ד"ה מברך
ה. לאכול בליל שבת מבעוד יום⁵. ד"ה קשיא (קמא)
ו. להתפלל תפלה קצרה הבינו במקום סכנת הדרך^{6,7}, וגם ג' ראשונות וג' אחרונות וכשיחזור לביתו אין צריך להתפלל עוד⁷. ד"ה היה
ז. אמן יהא שמיה רבא פירוש יהי שם הגדול מבורך. מה שאומר בלשון תרגום כדי שיבינו עמי הארץ⁸. ד"ה עומין
ח. כשמתחיל החזן לומר קדיש אומרים הקהל זכור רחמיך וחסדיך⁹.

שינויי נוסחאות

כל הסימנים במסכת ברכות שונים מהנדפס בדפוסים בשם פסקי תוספות, ונתבאר במבוא שהם שני חיבורים שונים. במהדורותינו הבאנו כאן את החיבור המקורי של רבינו, ואת הנדפס בשם פסקי תוס', במהדורות הדפוס הבאנו בנספח בסוף הספר.

(א) נכ"ל מינות: לרש"י לר"ת. מכוסות נכמס ליו. (ב) נכ"ל פ: ובמקום סכנת הדרכים.

1. בתוס' כתבו דלשיטת ר"ת אין צריך לברך, ומשמע דלשיטת רש"י יש לברך. ובתוס' רא"ש ד"ה מאימתי הביא כן בשם רב עמרם וריב"א. ובחולין קה. ד"ה מים כתבו בשם רבינו יהודה דאין לברך וכ"ה בפסק"ת שם סימן רפה. 2. בתוס' מבואר שלר"ת די בקריאת פרק ראשון, ולא הזכירו ת"ח, אלא שהביאו מימרא דלקמן ה. אם ת"ח הוא אין צריך. ואף לא הזכירו סיפא דהתם דאמר אביי אף ת"ח מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי, וגם בדברי רבינו לא משמע דבזה איירי, מונקט פסוק ראשון דמשמע של ק"ש, ומימרא דאביי משמע דוקא פסוקא דרחמי כדמייתי התם, כגון: פדית אותי וגו'. ובתוס' רא"ש הביא גם ההיא דפ"ב דרבי קרא רק פסוק ראשון, אבל התם לא איירי בק"ש שעל מטתו, כ"א בק"ש של שחרית, וגם אינו ענין לת"ח. וע"כ נראה דצ"ל: רק פסוק א', והיינו פסוק אחד, וקאי על ק"ש שעל מטתו, וכמימרא דאביי.
3. כן פסקו התוס' בכ"מ עיין ד: ד"ה דאמר, כו. ד"ה טעה ופסק"ת קסה, כז: ד"ה הלכתא, יומא פז: ד"ה והאמר ופסק"ת סה, ובשבת ט: ד"ה למ"ד ופסק"ת כה. וחגיגה ט: ד"ה או. 4. בתוס' איירו רק לענין יראו עינינו. ובתוס' ר"פ ד"ה מברך איתא גם לענין ברכת ישתבח. ובפסחים קד: ד"ה חוץ דנו לגבי ברכת ישתבח וכן לגבי יראו עינינו. 5. כ"ב התוס' בפסחים צט: ד"ה עד שתחשך, דבכל שבת ויר"ט מותר לאכול הסעודה מבעו"י, ורק בפסח אין אוכלין עד שתחשך, וכ"ה שם בפסק"ת ריא. (ובתוס' כאן ג. ד"ה קשיא (קמא), כתבו דלא מסתבר שהדרך לעשות כן, וכ"כ בתוס' רא"ש ג. ד"ה תרי. 6. ומסקי דבשדה יכול להתפלל אף שלא במקום סכנה. 7. ד"ז בתוס' רא"ש סוד"ה היה, מהגמ' לקמן ל. 8. ודלא כפי' מחזור ויטרי. 9. בתוס' רא"ש ד"ה מיד הקב"ה.

- ט. מותר לדבר אצל המת חוץ לד' אמות מדברי תורה, ושאר דברים אסורים.¹⁰ ג ע"ב ד"ה אין
- י. אין השעות מתחלקות¹¹ לפי גודל הימים, אלא י"ב שעות [יש ביום] וכן בלילה¹¹.
- יא. כשהגיע זמן קריאת שמע בלילה אין לאכול עד שיקרא ק"ש ויתפלל. ד"ה וקורא
- יב. בשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפילה¹², והסומך אחר יראו עינינו אין מחזירין אותו¹³. ד"ה דאמר
- יג. מתפלל של שבת בערב שבת, גם קורין שמע¹⁴. וכן של מוצאי שבת בשבת, גם אומר הבדלה¹⁵. וכן בתפילת ערבית¹⁶ בשבת¹⁷ תפלת ערבית עד שעה ורביע קודם הלילה¹⁶.
- יד. יאמר אשרי ג' פעמים קודם תפלתו, ומסיים ואנחנו נברך יה¹⁷.

שינויי נוסחאות

ג) אולי צ"ל: משתנות. דר"ל שאין אומרים ציוס קצר שיהא צו רק מ' שעות, וצארוך י"ד, וכדו'. אלא לעולם כל יום מתחלק לי"ב שעות זמניות. (ד) צי"צ יש כאן מיצה נוספת. אולי: בעי"ה. ואין רישומה ניכר, ונראה שנמחקה ציונה. ולאחריה ריוס כדי מיצה נוספת וכ"ה צי"פ. ואולי הוא הפסק שצין סימן לסימן. (ה) צי"א נחלק כאן הסימן.

10. התוס' כתבו דחוץ לד"א הכל מותר, ובתוך ד"א אסור בד"ת מלבד דבריו של מת, ודברים בעלמא מותר. ובתוס' רא"ש ד"ה אלא מבואר דתוך ד"א איכא איסורא בד"ת ולא במילי דעלמא, וחוף לד"א ליכא איסורא אף בד"ת, אך אין ראוי לדבר בין בדברי תורה בין במילי דעלמא, מלבד ד"ת של המת. ולפי"ז יש לפרש דברי רבינו בדברי תורה של המת דוקא. אמנם מהתוס' בב"ק טז: ד"ה שהושיבו משמע דחוץ לד"א אין איסור כלל בכל דברי תורה וכ"ה שם בפסק"ת סימן סח. וע"ע לקמן יח. בגמ' ופסק"ת קה. 11. תוס' רא"ש ד"ה כיון. וכ"כ בתרומת הדרשן סימן א' בשם התוס' פ"ק דברכות, וע"ע בתוס' עירובין נו. ד"ה ואין, ובדברי השואל בשו"ת מהרי"ל סימן קנב. 12. לפנינו בתוס' ליתא. אך כ"כ באו"ז הלכות ק"ש סי' יד בשם ר"ת. והובא בהגהות אשר"י סי' י. ובהלכות שבת סימן מב סק"ח כתב נמי הכי והוסיף דמ"מ סומכין אף בשבת. 13. התוס' כתבו דנהגו לומר יראו עינינו, ובתוס' רא"ש ד"ה מסייע הביא דיש מן הגדולים שנהגו שלא לאומרו, וכ"כ הרשב"א בשם התוס' שרבינו שמואל לא היה אומר. ומ"מ יל"ע מה שייך לדון אי מחזירין ע"ז, ולא מצינו נידון לחזור כשלא

סמך, ושמא צ"ל: אין מוזהבין אותו. 14. בגמ' לקמן כז. איתא דמתפללין של שבת בער"ש. ונראה דבתוס' שלפני רבינו אתו לאשמעין דאף שאבתי אין יוצא ידי חובת ק"ש בזה, מ"מ יקרא גם קר"ש בברכותיה ואח"כ יחזור ויקרא. וכן מבואר בתוס' רא"ש בריש פרקין. (ושמא בתוס' כאן אתו לחדש דגם בשבת טוב לסמוך גאולה לתפלה אע"פ שאין חובה לשיטת ר"ת, כמובא בהערה לסימן הקודם). 15. שם. כז: והטור בסימן רצג כתב בשם ר"י דס"ל דמפלג המנחה ולמעלה הוא זמן תפלת ערבית. וכ"ה שם בתוס' רא"ש ד"ה דרב מצלי ומסיים: ואע"ג דסבירא לן כר' יהודה לענין תפילת הערב שהוא שעה ורביע קודם הלילה, לענין תוספת שבת ויור"ט ויוה"כ דקיי"ל שהוא מן התורה כו', אי"צ שיעור גדול כ"כ לתוספת כו'. 16. עיין בשנו"ס ובהערה הקודמת. ומכ"ז נראה שתוכן דברי רבינו הוא לבאר תחילת זמן תפילת ערבית בשבת יור"ט ויוה"כ. וביאר שיכולים להקדים עד שעה ורביע קודם הלילה. 17. בתוס' רא"ש ד"ה תהלה לדוד. דאף שבגמ' איירו לענין תהלה לדוד, מ"מ נהגו להוסיף בתחילתו פסוק אשרי וגו', ובסופו ואנחנו וגו'.

טו. אחר כל אתנחתא יש וי"ו חוץ מזו¹⁸.

טז. הרבה לוקין בעון הדור, והם יסורין של אהבה¹⁹. ד"ה והאמר

יז. כמה צדיקים זכו לשתי שולחנות, והרבה לקו בממונם ובגופם. ד"ה לא כל, וד"ה דינא

יח. תיבה וארון הקבועים אין²⁰ חוצצין ומפסיקין בינו ובין הכותל. ד"ה שלא יהא

יט. ולא יעשה אדם מלאכה וילמוד קודם שיתפלל²¹. ד"ה אלא

כ. ימתין אדם לחבירו בבית הכנסת עד שיתפלל ובלילה²². ד"ה המתפלל

כא. להתפלל במקום מיוחד בבית הכנסת, אבל בבית לא²³.

כב. צדקת יחיד נכתבין לבדו וכל מעשיו. ד"ה חד

כג. ה"ג: מניין אפילו חמש שנאמר ואגודתו על ארץ, מניין אפילו שלשה שנאמר בקרב אלהים ישפוט²⁴.

כד. יוד [ו]דלת²⁵ של התפילין אינם מאותיות השם²⁶. ד"ה אלו

שינויי נוסחאות

(ו) כ"ה נכ"ז. ונכ"פ וא לימא למינא: אין. (ז) נכ"פ: יו"ד של התפילין. (ח) נכ"א: מאותיות השין.

שלפניו פירשו דברי הירושלמי דרך כשמתפלל בביהכ"נ צריך קביעות ולא כשמתפלל בביתו, ובתרי"ז פירשו להיפך: לא אמר זה במקומות של ביהכ"נ דכיון שכולה מקום תפלה הוא אין להקפיד אם יושב פעמים בזוית זו ופעמים בזו, אלא בביתו שפעמים אינו יכול ללכת לביהכ"נ ומתפלל בביתו ומיחד מקום ידוע לכך, (עיי"ש מה שהביא מהירושלמי ריש פ"ה ובגירסתנו שם). והטור בסימן צ הצריך לקבוע מקום הן בביהכ"נ והן בביתו. ולרבינו שהצריך קביעת מקום רק בביתו ולא בביהכ"נ, לא נמצא חבר. ושמא אין כוונת רבינו שבבית אי"צ קביעות מקום, אלא שאין להתפלל כלל בבית כ"א בבית הכנסת, וגם שם צריך קביעות מקום, ובוה מיושב מה שכפל רבינו ד"ז לקמן בסימן כו. (וגם ממה שנכתב כאן ולא לקמן יש להוכיח כן, דהכא בגמ' איירי לענין תפלה בביהכ"נ ולקמן איירו בגמ' לענין קביעות מקום). 23. בתוס' רא"ש ו. ד"ה וכי מאחר, הקשה על האמור כאן, ממסכת אבות פ"ג משנה ו, אבל לא משמע בדבריו שיש לגרוס כן בגמ' כאן. 24. מבואר יותר בתוס' רא"ש ד"ה ותניא. וכ"ה בשבת סב. ד"ה שייך ופסקת רנח, ובעירובין צז. ד"ה קשר ופסקת קצג, ובתוס' מנחות לה: ד"ה אלו.

18. כוונתו לדברי המדרש שהביא אבודרהם בתפלת שחרית של חול (בתהלה לדוד שאחרי שמו"ע) וכ"ה בתשב"ץ (קטן) סי' רנח, ובסידור חסידי אשכנז, ושבלי הלקט בשם הר' ישעיה. וז"ל: "למה כל פסוקי האלפא ביתא (של תהלה לדוד) באמצע הפסוקים אחרי האתנחתות מתחילין ביו"ו חוץ משני פסוקים שהם חנון ורחום וגו' קרוב ד' לכל וגו' לומר לך: ח"ק א"ל לאמרו בכל יום, ח' דחנון, ק' דקרוב, הרי חק. א' דארך, ל' דלכל, הרי אל. 19. בתוס' כתבו דצדיקים פעמים מעונים ביסורים. ולא הזכירו בעון הדור. 20. בתוס' הביאו כן מרש"י ודחו דבריו, ובתוס' רא"ש ביאר דבריו במי שאינו הולך לביהכ"נ דחיישינן שימשך בגירסא. 21. ר"ת פירש דוקא בשדה. ומזה הוציאו התוס' דבבתי כנסיות שלנו שהם בעיר אין להחמיר ביום, כ"א בלילה (עיי' בתוס' רא"ש, ולפנינו בתוס' לא נתפרש כ"כ). ור"י החמיר אפילו בביהכ"נ שלנו ביום להמתין כמבואר בתוס' רא"ש. 22. בתוס' רא"ש ד"ה הקובע מקום כתב שיכול להתפלל בביהכ"נ א' בשני מקומות, רק שיקבע בביהכ"נ שבו מתפלל, והביא ראייה מהירושלמי פ' תפלת השחר (ה"ד): א"ר תנחום ב"ר חייא צריך אדם לייחד לו מקום בביהכ"נ שנאמר כו'. ומדברי רבינו משמע שבתוס'

ליכנס בתפילין של יד בבית הכסא²⁵.

ו ע"ב כה. [י'] שמתפללין שלא^ט בבית הכנסת, שכינה ממתנת להם²⁶.

כו. צריך לייחד לו מקום בבית הכנסת²⁷.

כז. המנחמים בבית האבל שותקין לשמוע דברי הגדול²⁸.

כח. אסור להתפלל אחורי בית הכנסת והוא במזרח אצל הפתח. פתחיהן היו במזרח²⁹.

ז ע"א כט. רגע, עת, עונה, שעה. כל אחד [מהם], אחד מכ"ד^א לחברו³⁰.

ל. אין לקלל מינין ומסורות שימותו שלא כדרך העולם. ד"ה ההוא

ח ע"א לא. יתפלל בשעה שהציבור מתפללים בעירו³¹.

לב. הנכנס לבית הכנסת לא ימהר להתפלל, אפילו היושב אצל הפתח³².

לג. לא יגרוס בקול רם בשעה שקורין בתורה אלא בלחש, ודווקא כשיש עשרה השומעים קריאת התורה³³. ד"ה רב ששת

לד. יאמר שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו ראובן ושמעון. לא יאמר לעז במקום תרגום. ד"ה שנים, וד"ה ואפילו (בע"ב)

ה ע"ב לה. ישלים פרשיותיו בכל שבוע ויגמור בשבת קודם אכילה, ואם גמר אחר אכילה יצא. ד"ה ישלים

שינויי נוסחאות

ט) נכ"א: שמתפללין ציט הכנסת. ונכ"ב היה כתוב: שמתפללין שלא ציט הכנסת. והמגיה מחק מיצט שלא.
י) נגליין כ"ב: ולא ייחד לו מקום סמוך לפתח שיעור פתחים. (יא) נכ"א: מכר למזירו. ונכ"פ: מברך.

25. בתוס' שבת סא. ד"ה דילמא ופסק"ת קנו, (ועי' מנחות לה: שנסתפקו בזה). 26. בתוס' רא"ש ד"ה בשעה. ובביהכ"נ אם לא באו עשרה מיד כועס. 27. בתוס' רא"ש ד"ה הקובע. ועיין לעיל סימן כא ובהערה שם. 28. בתוס' רא"ש ד"ה אגרא דבי טמא. ועליהם נאמר אגרא דבי טמא שתיקותא. 29. ו. ד"ה אחורי. ומבואר טפי בתוס' רא"ש ו: ד"ה כל, ובעירובין יח: ד"ה ולא אחורי, ועיי"ש בפסק"ת לד. 30. כן הביא בספר הישר (סימן תרצא) מהתוספתא בברכות פ"א ה"ג (לפנינו בתוספתא הסדר שונה, עונה לפני עת): עונה א' מכ"ד לשעה, והעת א' מכ"ד לעונה, והרגע א' מכ"ד בעת. ע"כ. והגיה עפ"י בגמ': וכמה רגע א' מריבוא ושלוש אלפים ושמונה מאות וכ"ד בשעה. וכ"ה בפסק"ת ע"ז סימן ד, עיי"ש. 31. בגמ' ח. אימתי עת רצון

בשעה שהציבור מתפללין. ורבינו הוסיף כאן: בעירו. בתר"י כאן איתא: ואומרים הגאונים שאפילו כשאין אדם הולך לביהכ"נ יש לו לשער להתפלל בשעה שמתפללין הקהל. והקשה בשלה"ק (מסכת תמיד, נר מצודה, סק"ג, בהגה"ה) למה אמרו בשם הגאונים הלא זה בעצמו דברי הגמ', ותירץ שחידשו בזה דין למי שהוא בעיר שאין שם ביהכ"נ, שישער שעה שציבור מתפללים בביהכ"נ, דמדברי ר' יצחק אין ללמוד רק כשהוא בעיר שיש שם ביהכ"נ. עיי"ש. 32. בתוס' שהביא בהגהות הב"ח אות ה, ובתוס' רא"ש ד"ה אימא. דמותר לישב סמוך לפתח, אך לא יתפלל אלא אחר שיעור כניסת ב' פתחים. 33. בתוס' רא"ש לא הזכיר הא דדוקא כשיש עשרה. וכ"ה בפסק"ת סוטה סימן מג, עיי"ש.